

ЁШ ОЛИМЛАР АХБОРОТНОМАСИ

№1 (2) 2018
ИЛМИЙ ЖУРНАЛ

С. С. Гулямов
бош муҳаррир,
юримдик фанлари доктори, профессор,
ЎЗР ФА Ёш олимлар кенгаши раиси

Г. Ҳ. Тиллаева
бош муҳаррир ўринбосари,
фалсафа фанлари номзоди, доцент

О. Б. Абдимўминов
ахборотноманинг масъул котиби,
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

Тахрир хайъати

Б. С. Юлдашев	физика–математика фанлари доктори, академик
Б. Т. Ибрагимов	кимё фанлари доктори, академик
С. Ш. Рашидова	кимё фанлари доктори, академик
А. Асқаров	тарих фанлари доктори, академик
Ғ. А. Баҳадиров	техника фанлари доктори, профессор
С. З. Мирзаев	физика–математика фанлари доктори, профессор
Б. А. Абдухалимов	тарих фанлари доктори, профессор
М. В. Кремков	физика–математика фанлари доктори, профессор

МУАССИС:
Ўзбекистон Республикаси Фанлар
академияси
Журнал Ўзбекистон Матбуот ва ахборот Агентлиги
томонидан 24.02.2011 йилда рўйхатга олинган ва
26.03.2018 йилда қайта рўйхатдан ўтказилган.
Гувоҳнома рақами № 0598.

Тахририят манзили:
100047, Тошкент, Яхё Ғуломов кўчаси, 70.
Тел.: (8-371) 233-60-72
Моб.: (99893) 594-14-02
Электрон почта манзиллари:
yok_axborotnoma@mail.ru,
smu_us@mail.ru,
yok@academy.uz
Web: <http://www.vok.academy.uz>
<http://www.facebook.com/smu.an.ruzbekistan>

Муаллифлик ҳуқуқи Ўзбекистон
Республикаси Фанлар академияси Ёш олимлар
кенгашига тегишли.

Барча ҳуқуқлар ҳимояланган. Ахборотнома
материалларидан фойдаланиш, тарқатиш ва
кўпайтириш Ўзбекистон Республикаси Фанлар
академияси Ёш олимлар кенгаши рухсати билан
амалга оширилади.

© Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси ЁОА
тахририяти, 2018 йил.

ISSN 2181-5186

Ўзбекистоннинг БМТ болалар жамғармаси ЮНИСЕФ билан ўзаро ҳамкорлиги: ютуқлар ва муаммолар. О. Б. Абдимўминов, Ш.Р.Равшанов	64
Методика преподавания языковых единиц – сплинтеров английского языка. Д.И.Бахромзода	71
Россия империясининг Туркистонда амалга оширган аграр сиёсати. А. М. Базарбаев	76
Матнларнинг ўзига хос спецификаси. Д.И.Бахромзода	83
Экологик ҳуқуқий билимларни ёшларга трансформациялаш усул ва воситалари. Х. А. Джуракулов	88
Миллий матбуот саҳифаларида жадид – қадим муносабатлари (“Ал-Ислом” журнали асосида). Д. М. Жамолова	96
“Халқ таъбири” тушунчасига доир мулоҳазалар. Х. С. Жуманазаров	101
Бухоро хонлигида қўшиннинг йиғилиши, таркиби ва ҳарбий бошқарув тартиблари (XVI аср). А. Т. Замонов	107
Академик лицей ўқувчиларида тарихий билим ҳамда дунёқарашни ривожлантириш мезонлари ва кўрсаткичлари. А. Ф. Исмаилов	116
Шимолий Бақтриядаги бронза даври дехкончилик маданияти ёдгорликларининг даврий саналари. Д. О. Каримова	122
Ўзбекистоннинг Буюк Ипак йўли ва анъаналарини қайта тиклашдаги халқаро иштироки. А. Ш. Муллаев	129
“Маҳалла” ижтимоий институт сифатида. Х. Х. Раҳмонов	134
Умумжаҳон ахборот маконида театр тарғиботи: катнашувчилик эффекти - К. К. Сағдуллаев	140
Uzbekistan: towards openness and real democracy. J. B. Salomov	146
“Миллий театр” феномени ва замонавий ўзбек театрида тарихийлик ва анъанавийлик масалалари. Б. Ю. Сангиров	152
Закаспий темир йўлининг ҳаж сафарини ташкил этишдаги роли (XIX асрнинг охири XX асрнинг боши). Г. Таниева	159
Алишер Навоийнинг “Муножот” асари ва унинг бадиий хусусиятлари. Х. Б. Тожиева	167
Аҳмад Донишнинг сиёсий ҳуқуқий қарашлари. Ш. З. Шарипов	173
Ўзбекистонда ёшлар ташкилотлари фаолияти: ютуқлар ва муаммолар. С. Қ. Ғаниев	177
Поверхностно-активные свойства нановолокон на основе фиброина шелка и сополимера акрилонитрила. Шакарова Д.Ш.	182
Ёш олимлар минбари. Мозий билан сирлашаётган ёш олима. Г.Х.Тиллаева	189
«Ёш олимлар ахборотномаси» таҳририятининг илмий мақолаларга талаблари	191

УДК: 94(575.1)

“ХАЛҚ ТАБОБАТИ” ТУШУНЧАСИГА ДОИР МУЛОҲАЗАЛАР

Х. С. Жуманазаров*

Калит сўзлар: халқ табобати, анъанавий табобат, табиб, замонавий тиббиёт, ислом, Дао, конфуцийлик, буддизм.

Табобат анъаналари ҳар бир халқ маданиятининг ажралмас қисми бўлиб, муаммони этнографик нуқтаи назардан ўрганилиши ўша халқнинг тарихи, кадрятлари, ҳаёт тарзи, яшаш муҳити, миллий ўзликни англаши каби масалаларга ойдинлик киритади. Табобат одамларнинг табиий эҳтиёжлари, кундалик машғулотлари натижасида эришган билимлар туфайли вужудга келди. Халқ табобати анъаналари шарқшунослар, тиббиёт вакиллари, социологлар, тарихшунослар томонидан ўрганилган. Халқ табобати анъаналарини этнологик жиҳатдан тадқиқ этишга бўлган қизиқиш эса ўтган асрнинг иккинчи ярмидан сезиларли кучайди. Аввало, халқ табобати умумий жиҳатдан тадқиқ қилинган бўлса, бугунги кунга келиб, ушбу анъаналар кам сонли халқлар маданияти мисолида ҳам ўрганилмоқда. Шу кунга қадар бир қанча халқларнинг табобат анъаналари этнологик жиҳатдан тадқиқ қилинган ва муаммони ўрганишга доир методлар, қарашлар ишлаб чиқилган. Бу борада табиблар фаолияти, табобатнинг жамиятда тутган ўрни, унинг этнолокал хусусиятлари, замонавий тиббиёт билан ўзаро мутаносиблиги каби масалаларни ўрганиш долзарбилигича қолмоқда. Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти (1975 йил) ва Жаҳон соғлиқни сақлаш Ассамблеясининг (1977 йил) халқ табобатини ўрганиш бўйича қабул қилган махсус қарорлари ҳам бу соҳани жадаллик билан ривожланишига ҳизмат қилмоқда[4:5].

Халқ табобатининг пайдо бўлиши, тарихи ва ривожланиш босқичлари ва ўзига хос хусусиятлари борасида бунга даҳлдор фан соҳаларининг ўзига хос қарашлари мавжуд. Ушбу фикрларни таҳлил қилиб айтиш мумкинки табобатнинг пайдо бўлиши борасида қарашларни икки гуруҳга ажратилади:

1. Диний-мистик назария.
2. Илмий материалистик назария.

Биринчи қараш тарафдорлари табобатнинг пайдо бўлишини илк диний қарашлар (анимизм, тотемизм, фетишизм)нинг вужудга келиши билан боғлайдилар. Яъни, шаманлар, коҳинлар ва айрим ибодатхона ходимлари аҳоли саломатлигини асраш, касалликни даволаш билан машғул бўлишган[19:22] дейилади. Жумладан, Геродод скиф табибларининг бир вақтнинг ўзида коҳинлик ва фолбинлик билан ҳам шуғулланишини қайд этган[11:760]. Қараш тарафдорлари табобат билимлари ибодатхонада пайдо бўлиб, табиблик билан шу ерда меҳнат қилувчи коҳинлар шуғулланишган деган ғояни илгари суришади[16:25] ва бугунги кунда ҳам баъзи эмпирик табобат, замонавий тиббиёт соҳаларида сеҳр-жоду белгиларини учратиш мумкин[21:40] деб ҳисоблайдилар. Тарихдан маълумки, қадимда ҳам табобат соҳасини давлат

* Х. С. Жуманазаров - ЎзР ФА Тарих институти докторанти.

назоратида қилиб, табибларнинг тирикчилиги ибодатхоналарга тегишли вақф мулклари хисобидан бўлган[18:14], шу сабабли ҳам айрим худудларда илк шифохона ва тиббий мактаблар ибодатхона, черковлар қошида юзага келган. Бу эса табобатнинг пайдо бўлиши ҳақидаги биринчи назариянинг шаклланишига сабаб бўлган омиллардан бири десак тўғри бўлади. Бошқа томондан халқ табобати анъаналари бевосита ўша халқнинг диний қарашлари ва ақидалари билан боғлиқ, масалан хинд, Тибет табобати буддизм динига, Хитой табобати эса Дао ва конфуцийлик фалсафий қарашларига таянади[15:226]. Ўзбекларнинг табобат анъаналарини кўздан кечирсак тозалик, поклик, беморлар билан муомала қилиш, тўғри овқатланиш каби ҳаракатлар зардуштийлик қадриятлари ва ислом дини қоидалари асосида янада мустаҳкамланган. Яъни, табобатнинг фалсафий жиҳатларини пайдо бўлиши ва тиб қоидаларини халқ томонидан қабул қилиниши, бажарилишида диний билимлар муҳим ўрин тутсада, бу ҳолат табобат анъаналарини тўла шаклланиши учун етарли бўлмайди.

Иккинчи назария тарафдорлари фикрича табобат инсонларнинг амалий фаолияти ва ҳаётий зарурият натижасида пайдо бўлган. Табобат инсониятга ҳос маданиятнинг ажралмас қисми бўлиб, инсон тафаккури ва жамият ҳаёти билан параллел равишда тараккий этади[12:76]. Ибодатхона ва черковлар қошида тиббий муассасаларнинг вужудга келишига қадар ҳам табобат анъаналари мавжуд бўлган. Инсон томонидан ўзини, табиатни, ҳайвонот оламини ҳамда ўсимликлар дунёсининг тадқиқ қилиниши эмпирик билимни шакллантирди. Кейинчалик ҳаётий зарурат ва шароитга қараб бу билимларнинг айрим қисмлари халқ томонидан ўзлаштирилган, яъни табобат соғлиқни сақлаш йўлида одамларнинг орттирган тажрибалари асосда билим, малака ва кўникма ҳосил бўлган[1:5]. Шу кўникмаларнинг илмий асосланиши ҳамда соҳага доир адабиётларнинг пайдо бўлиши натижасида табобат мактаблари ёки тиб илмини ўргатувчи муассасалар пайдо бўлган. Ўрта асрларда умумий таълим аксарият ҳолларда диний муассасалар қошида ташкил қилинган бўлиб, ўқитишда эмпирик билимларга асосланган табобатга доир адабиётлар ва қўлланмалардан кенг фойдаланилган. Умуман олганда, табобат анъаналарини аниқ бир йўналишда шаклланган деб фикр билдириш қийин, чунки халқ табобатида ҳар икки йўналиш унсурлари аралаш ҳолда даволаш, дори тайёрлаш каби анъаналарида кузатилади.

Шундай бўлсада даволаш усуллари, касбий атрибутлари ҳамда табибларнинг умумий фаолиятига қараб халқ табобатини йирик икки гуруҳга ажратиш мумкин: мистик (тасаввуф, ғайритабiiй кучларга ишониш) табобат ва эмпирик (тажриба йўли билан, тажрибага асосланиб, бирор нарсани тажриба йўли билан аниқламоқ) табобат. Тиб анъаналарини ўрганишда, табобат сўзининг маъноси ва қўлланлишига ҳам эътибор қаратиш зарур. Халқимиз орасида кенг ишлатиладиган “табобат” атамаси эса араб тилида “саломатликни асраш, даволаш ва дори-дармон билан боғлиқ амалиёт”ни ифодаловчи сўз бўлиб, арабларда «тибобат» шаклида қўлланилади. Сўзнинг ўзаги арабчи «*табба*» - феъли «даволаш» деган маънони билдиради. Бундан қуйидаги сўзлар ясалган: «*тиббун-тиб*»-даво, «*тиббатун-тибобат*»-даволаш, табиблик қилиш[23:19]. Бундан ташқари, “*тиб*” сўзининг ўзи “ислоҳ қилиш”, “тузатиш” каби маъноларини билдириб, “тиб қилди” деганда “беморни ислоҳ қилди”, “тузатди” каби маънолар тушунилган. “Тиб”нинг иккинчи маъноси “моҳирлик”, “ҳозиклик”[25:6]дир. Табобат сўзи яқка ҳолда эмас кўпроқ “Халқ табобати” ёки “анъанавий табобат” номлари остида қўлланилади. Табобатнинг “анъанавий даволаш усули” ёки “халққа ҳос усул” деб алоҳида талқин қилинишининг сабаби дунё бўйлаб замонавий тиббиётнинг ривожланиши ва айрим ҳолларда тиббиётни табобатдан мутлоқо ажратиб кўрсатилишидир. Тиббиёт ва табобатнинг қарама-қарши қўйилиши натижасида умумий асосга эга бўлган бу икки амалиётнинг ўз ҳолича ривожлана олмаслиги маълум бўлди. XVIII асрдан бошлаб замонавий тиббиёт ва халқ табобати тушунчалари олимлар томонидан алоҳида кўринишда ўрганилган. Бунга яққол мисол сифатида

базеллик (Швецария) шифокор Теодор Цвингер (1658-1724) асарларини келтириш мумкин. XIX аср охири ва XX аср бошларида немис шифокорларининг саъйи-ҳаркатлари натижасида “халқ табобати” номи ва унга хос бўлган усуллар, воситалар ва таркибий кўринишлар юзага келди [14]. Кейинчалик халқ табобати яқка ҳолда юқорида таъкидланганидек бир қанча фан соҳаларининг тадқиқот мавзусига айланиб қолди. Шарқда эса тиб илмининг ривожини халқ табобати анъаналари асосида шаклланган бўлиб, бу борада яратилган асарларда халқ орасида машҳур бўлган даволаш, ташхис қўйиш ва дори тайёрлаш усулларининг илмий жиҳатдан исботланган кўринишлари акс этган.

“Халқ табобати” атамасига эътибор қилсак, “маълум халққа хос бўлган табобат” ёки “халқ фойдаланадиган тиббий илм” деган маъно келиб чиқади. Этнолог олим Ю. Бромлей табобат анъаналари ҳақида фикр юритар экан, бевосита “халқ” атамасига эътибор қаратиб, “халқ табобати”даги бу тушунчанинг мазмунига тўхталади. Унинг фикрича, “халқ” сўзи икки хил маънода қўлланилади: оддий меҳнаткаш оммага ҳамда этник бирликка нисбатан [5:4]. Халқ табобати қайси маънода қўлланилишига тўхталиб, бу атама фақатгина маълум этник бирлик (халқ)ка хослигини таъкидлайди. Этник бирликка тегишли табобат анъаналарининг вужудга келишида оддий халқнинг йиллар давомида машаққатли меҳнати натижасида тўплаган билим ва тажрибаси сабаб бўлган.

Юқорида келтирилган фикрдан хулоса қилиб айтиш мумкинки халқ (эмпирик) табобати - инсонларнинг яшаш тарзи, машғулоти, хўжалиги, умуман ижтимоий фаолияти натижасида орттирган тажрибалар тўпламидир. Халқ табобати асрлар давомида анъаналар асосида эътироф этилган, авлоддан-авлодга ўтиб келаётган касалликларнинг олдини олиш, соғломлаштириш, ташхис қўйиш, инсонни яхлит ўрганиш ва фақат табиий хом ашёлар билан даволаш анъаналаридир [24:328]. Табобат анъаналари бугунги кунгача оғзаки (авлоддан авлодга оғзақ етказилиши) ва ёзма (соҳа вакилларининг мавзуга оид китоб, қўлланма, рисоаларнинг ёзиши) тарзда етиб келган.

Табиблар тиб билан шуғулланиши алоҳида касби сифатида айтилиши керакми ёки табобат оддий хунар турларидан бирими? – деган масалада мунтазам мунозара юритадилар [8]. Яъни, халқ табобати анъаналари маълум халққа хос тиб илми экан, бу жараён табиблар фаолияти билан боғлиқми ёки табибларсиз мустақил даволаш фаолияти турими?

Табиблик фаолияти халқ табобатининг ажралмас қисми ёки халқ табобатининг таркибий тузилишларидан биридир. Илк даврларда тўпланган тиббий тажрибалар умумжамоа мулки бўлиб, анча содда кўринишда бўлган. Чунки кишиларда ҳали тиббий билим тўлиқ шаклланмаган, фақатгина кузатиш ва тажриба йўли билан айрим тиб амалларини фойдасини англаб етишган. Шу сабабли ҳам улардан ҳар ким фойдалана олган. Вақт ўтиши билан халқ томонидан тўпланган тиббий анъаналар маълум инсонлар қўлида тўпланиб, илмий тажрибалар асосида ривожлантирилгач табиблик касбини юзага келишига сабаб бўлган. Табиблик касбини юзга келишига қадар баъзи касб эгалари табобатнинг айрим соҳалари билан шуғулланишган, масалан, сартарошлар [20:69], темирчилар [6:21] ва х.к. Муаммонинг иккинчи томони шундаки илгари табиблик алоҳида касб тури ҳисобланмасдан, табобатдан хабари бўлган шахс аслида бошқа касб билан шуғулланиб оила тебратган, яъни табобатга тирикчилик манбаи сифатида қарашмаган [3:12]. Бу омилар кишини мохир табиб бўлиб шакллангунга қадар оддий халқ орасида кишиларнинг оилавий аҳволи, турмуш шароити ва муаммоларидан хабардор бўлиб, уларнинг “яқин одами” сифатида танилиши оқибатид жамият аъзолари табибларга ўзларининг барча сир – асорларини айтишга тортинмаганлар. Бугунги кунда ҳам табибларнинг бошқа касб шуғулланиши ҳолатлари кузатилади. Жумладан дала этнографик тадқиқотлар шуни кўрсатдики,

асосан мистик табобат билан шуғулланувчиларнинг аксарияти бошқа машғулоти тури билан шуғулланади. Масалан, Самарқанд вилоятининг Каттакўрғон туманида истикомат қилувчи кинначи табибнинг асосий меҳнат тури деҳқончилик бўлиб, талаб бўлган вақтда табиблик ҳам қилади.

Олим Разоқ Гиёсий (Razak Gyasi) муаммони Гана халқи мисолида ўрганиб айтадики, бугунги кунда ривожланган ҳудудларда беморлар махсус таълим олган шифокорларга мурожат қилишади, тиббиёт муассасаларидан узоқда яшовчилар, моддий имконияти чекланганлар ёки айрим ривожланаётган ҳудуд аҳолиси эса кўпроқ халқ табиблари хизматига эҳтиёж сезишади [2:41]. Шу ўринда халқнинг табобат соҳаси ва табибларга муносабати, ҳукумат томонидан яратилган замонавий тиббий қулайликлар ҳамда давлат халқ табобатини қонун билан ҳимояланганлиги ва тиббиёт ва табобатнинг ўзаро боғлиқлиги каби сабабларни инобатга олиш зарур.

Бугунги кунда ҳам одамлар орасида “халқ табобати” тушунчаси соҳа мутахассисисиз даволаш, табиий воситалар орқали муолажа олиш деган тасаввур ҳосил қилган. Яъни халқ табобати замонавий тиббиёт ходими-шифокорсиз даволаш усулидир, табибсиз эмас[9]. Табиблар эса тиббий илмни айнан халқнинг ўзидан ўрганган ва шу халққа нисбатан қўллаган. Шунинг асос қилиб айтиш мумкинки табиблар халқ табобатининг яшаши ва авлоддан – авлодга ўтишида асосий кўприк вазифасини бажаради. Иккинчи томондан халқ табобати усуллари содда, тушунарли ва уй шароитида топилиши осон жиҳозлар ва тайёрлаш мумкин бўлган муолажалардан иборат[10]. Бу ҳолат ҳам беморни оила аъзолари томонидан халқ табобати йўли билан ҳатто табибсиз даволаш мумкин деган тушунчани шаклланишига сабаб бўлган.

Баъзан олимлар “халқ табобати” ва “анъанавий табобат” атамасини алоҳида талқин қилинади[13]. Яъни, тиббий билимларни йирик уч гуруҳга ажратишади: халқ табобати, анъанавий табобат ва илмий тиббиёт. Улар, табиб халқ табобати билан, ҳакимлар эса анъанавий табобат билан шуғулланади деган фикрни илгари сурадилар. Халқ табобати ва анъанавий табобатнинг ўзаро фарқини эса қуйидагича асослайдилар: анъанавий табобатда эришилган ютуқлар (ишлатиладиган доривор воситалар, даволаш усуллари ва бошқалар) ёзма ҳолда битилиб, халқлар орасида ва авлоддан-авлодга тарқалган. Анъанавий табобат ўз тараққиёти бўйича халқ табобатидан юқори туради ва илмий тиббиётга асос солган[22:3]. Бу фикрлар ҳам баҳсли бўлиб, агар “халқ табобати” дейилганда мистик табобатни, анъанавий табобат дейилганда эмпирик табобат назарда тутилган бўлса бирмунча тушуниш мумкин, унда ҳам анъанавий табобат ва халқ табобати номларини алоҳида қўллаш мақсадга мувофиқ эмас. Чунки “анъана” - тарихий тараққиёт жараёнида табиий ва ижтимоий эҳтиёжлар асосида вужудга келадиган, аждодлардан авлодларга мерос бўлиб ўтадиган, кишилар маданий ҳаётига таъсир ўтказадиган маданий ҳодисадир. Анъана ўзига хос ижтимоий қоида сифатида кишилар онгига сингган (умум ёки маълум гуруҳ томонидан), қабул қилинган тартиб ва қоидalar мажмуаси ҳисобланади [17:8]. Халқ табобати ҳам инсониятнинг эҳтиёжлари натижасида яратилган ва авлоддан-авлодга мерос бўлиб ўтиб келаётган тиббий анъаналар тўпламидир. “Халқ табобати” ва “анъанавий табобат” атамалари маъно жиҳатидан яқин бўлиб, табобат билан шуғулланувчи мутахассислар “табиб”, бу соҳада етук олим бўлганлар “ҳаким” номи билан аталган[7]. Демак, халқ томонидан табобатга доир тажрибани тўпланиши ва ундан мунтазам асрлар давомида фойдаланиши оқибатида бу тажрибалар анъанага айланган.

Хозирда “халқ табобати” атамаси ўзбеклар томонидан табобатнинг ҳар икки соҳаси учун ҳам қўлланилади. Мистик ва эмпирик табобат билан шуғулланувчилар бирдек “табиб” номи билан юритилади. Республикамиз бўйлаб ўтказилган сўровномаларга эътибор қаратсак, “халқ табобати деганда нимани тушунасиз?”- деган саволга иштирок этганларнинг 40% “ҳам мистик

табобат ҳам эмпирик табобат билан шуғулланувчилар” -деб, 33% фақат эмпирик табобат вакиллари деб, қолган 27%“мистик табобат вакиллари” деган жавобни берган. Бунда эътибор қаратиш керак бўлган жиҳат шуки, баъзи ҳудудларда мистик табобат вакиллари ва муқаддас кадамжолар нисбатан кўп учраса, бошқа ҳудудларда эса кўзга кўринган эмпирик табобат вакиллари кўпчилиқни ташкил қилади.

Юқорида келтирилган фикрларни умумлаштириб айтиш мумкинки, халқ табобати тушунчаси ва унга хос усуллар асрлар давомида бевосита халқ томонидан яратилган ва одамларнинг тараққиётга интилиши натижасида ривожлантириб борган. Халқ табобатининг тўла тараққий этиши маълум этник бирликнинг халқ сифатида шаклланиши муҳим аҳамиятга эга. Илгари табобат илми умумжамоа мулки ҳисобланган бўлса, энди маълум халқнинг маданий бойлиги сифатида аҳамият касб этди. Халқ табобати ўзида одамларнинг яшаш шароити, машғулоти, диний қарашлари, табиат билан муносабати, илмий синовлари, тўплаган тажрибаларини ўзида мужассам этган. Унинг шаклланишига халқнинг барча вакиллари қисман сабабчи ёки асос солувчидир. Чунки киши ҳоҳ бемор, ҳоҳ табиб бўлишидан қатъий назар ўз мансуб бўлган халқнинг табобатига мурожат қилади ва шу табобат атрофида изланиш олиб боради. Халқ табобати маълум этник гуруҳнинг халқ ва миллат бўлиб шаклланиши жараёнида мунтазам янгилашиб, бошқа халқ ва миллат табобат анъаналарини ўзига сингдирган ёки бошқаларнинг билимларини бойишига хизмат қилаган.

Табобат анъаналари тарихан мураккаб йўлни босиб ўтган, жумладан ўзбекларнинг табобат анъаналари ҳукумат томонидан тақиқланган ва табиблар таъқиб остига олинган даврларни ҳам бошдан кечирган. Лекин, табобат анъаналари, айрим табиблар ва уларнинг авлодлари яширин равишда халқ орасида яшаб қолди. Аждодлардан мерос сифатида сақланиб қолаётган тиб илми халқ онгига шу даражада сингиб кетган эдики, бу борада давлат томонидан қабул қилинган қарорлар ва қўлланилган чора– тадбирлар ҳам кутилган натижани бермади. Демак, халқ жисмонан мавжуд экан, ўзининг тарихий тараққиёти давомида яратган барча анъана, удум ва маросимлар қатори табобат анъаналари ҳам яшаб қолаверади.

Адабиётлар рўйхати:

1. Arnold Nyiegwen Muweh. *Modernity in Traditional Medicine*. Umeå. International School of Public Health, 2011. 2011.
2. Razak Mohammed Gyasi and other. *Public perceptions of the role of traditional medicine in the health care delivery system in Ghana // Global Journal of Health Science Vol. 3, No. 2; October 2011.*
3. Абдужаббор Муҳаммад Собир ўғли. *Асрлар ошган табобат*. Т. Давр пресс. 2007.
4. Авакян М. и др. *Народная медицина – ценность, достойная научного доказательства // Научно-медицинский журнал НИЗ МЗ РА. Ереван. 2009. № 2.*
5. Бромлей Ю., Воронов А. *Народная медицина как предмет этнографических исследований // Советская этнография. 1976. № 5.*
6. Ғойибов М. ва бошқ. *Хива табобати*. Т. Абу Али ибн Сино. 1995.
7. Дала ёзувлари. *Наманган вилояти, Наманган шаҳри*. 2015 йил.
8. Дала ёзувлари. *Сурхондарё вилояти, Термиз шаҳри*. 2015 йил.
9. Дала ёзувлари. *Тошкент шаҳри, Юнусобод тумани*. 2016 йил.
10. Дала ёзувлари. *Навоий вилояти, Кармана тумани*. 2015 йил.
11. Дмитриева С. *Традиционная народно-медицинская практика // Русские. М. 1997.*
12. Епифанцева А., Епифанцев А. *Народная медицина–культурный слой истории общества // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. 2011. № 5.*

13. История понятий «традиционная» и «народная» медицина / www.medicinform.net/history/nauka/1.htm. 27.05.2015
14. Клочихин А. Народная медицина // Звезда. № 108, 1 октября 2015.
15. Кызыл-оол М. Народная медицина Тувы: современное состояние и перспективы развития // НИИ медико-социальных проблем и управления Республики Тува. Том 2. № 1-1. 2015.
16. Қодиров А. Ўрта Осиёда медицинанинг пайдо бўлиши. Т. Ибн Сино. 1990.
17. Қорабоев У. Ўзбек халқи байрамлари. Т. Шарқ. 2002.
18. Мўминов Х. Имхотеп биринчи табиб. Т. Фан. 2007.
19. Соколов И., Степанов В. Народная медицина - наука и традиционное знание. СПб. Гидрометеоздат. 2001.
20. Фарид Алекперли. Тысячаи один секрет Востока. Том II. Баку. Нурлан. 2008.
21. Харитонов В. От народно-медицинских традиций к интегративной медицине // Научный вестник Ямало-Ненецкого автономного округа. Выпуск № 1 (74). 2012.
22. Холматов Х., Собиров Р. Халқ таботати ҳазиналарини ўрганишга доир // Кимё ва фармация. Т. 1993. № 3.
23. Ҳамроев М. Тибби ётми? Таботатми? // Шарқ таботати. 2009. № 3.
24. Ҳамроев М. Ўзбек халқ таботатининг назарий ва амалий асослари. Т. 2015.
25. Шайх Муҳаммад Содик Муҳаммад Юсуф. Ҳадис ва ҳаёт. Тиб ва дам. 18 жуз. Т. Шарқ. 2010.

Ушбу мақолада халқ таботати тушунчаси ҳамда унинг тарихи масаласи тадқиқ қилинган. Табиб, халқ таботати ва анъанавий таботат каби атамаларни мазмун моҳияти соҳага доир адабиётлар ҳамда дала тадқиқотлари маълумотлари асосида очиқ берилган. Шунингдек халқ таботатининг умумий ва этнохудудий муаммоларига ҳам тўхталиб ўтилган.

В этой статье исследовано и выяснено понятия народная медицина и ее история. Открыто с основой полевые экспедиции и профессиональные литературы понятие лекарь, народная и традиционная медицина. А так же остановлено к общему и этнотерриториальному проблему народной медицины.

In this article analyzed folk medicine notion and its historical matter. It is taken up questions by books which about quack, folk medicine, traditional medicine's essence and field investigations' information. In this article also is give common and ethno territorial problem of folk medicine.